

АНАЛІЗ МЕТОДОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ІНДЕКСУ «FREEDOM IN THE WORLD»

Конончук О. Г.,

аспірант кафедри політичних наук

Рівненського державного гуманітарного університету

У статті розглянуто методологічні аспекти одного з найбільш популярних та використовуваних у світі індексів – «Freedom in the World». Проведено компаративний аналіз на глобальному, регіональному та крос-темпоральному рівнях дослідження. Проаналізовано слабкі і сильні сторони методологічної бази індексу та їх вплив на якість вимірювання рівня свободи (демократизації) в окремих країнах, регіонах й у світі в цілому.

В статье рассмотрены методологические аспекты одного из самых популярных и используемых в мире индексов – «Freedom in the World». Проведен компаративный анализ на глобальном, региональном и кросс-темпоральном уровнях исследования. Проанализированы слабые и сильные стороны методологической базы индекса и их влияние на качество измерения уровня свободы (демократизации) в отдельных странах, регионах и в мире в целом.

The article deals with the methodological aspects of one of the most popular and used in the world indexes "Freedom in the World". A comparative analysis at the global, regional and cross-temporal levels of the study was conducted. Weak and strong points of methodological base of the index and their influence on the quality of measurement of level of freedom (democratization) in individual countries, regions and the world as a whole are analysed.

Ключові слова: демократизація, індекс демократизації, демократичний аудит, компаративний аналіз.

Постановка проблеми. Дослідження, пов'язані з вивченням та аналізом методології індексу «Freedom in the World», є дуже поширеними серед іноземних вчених-компаративістів, дослідників демократії та демократичного аудиту. У вітчизняній науці сфера демократичного аудиту тільки починає набирати популярності. Однак науково-практичне значення мають публікації таких закордонних та вітчизняних авторів, як Р. Гастіл, Г. Мунк, Дж. Варкулен, Г. Роуен, К. Боллен, Л. Кекіч, Д. Джаннон, К. Волок, В. Меркель, А. Гаденіус, Г. Каспер, К. Тафіс, Д. Армстронг, Дж. Мелтон, Д. Кауфман, Д. Крамер, Л. Сморгунов, А. Зельницький, Д. Ілленко та ін.

Мета – розглянути методологічні аспекти одного з найбільш популярних та використовуваних у світі індексів – «Freedom in the World».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Методологія. «Freedom in the World» – це щорічний глобальний звіт про політичні права і громадянські свободи, що складається із чисельних рейтингів та описових текстів для кожної країни й окремої групи пов'язаних та оскаржуваних територій.

Методологія дослідження базується на принципах Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 р. Свобода у світі ґрунтується на припущенні, що ці стандарти застосовуються до всіх країн і територій незалежно від географічного розташування, етнічного або релігійного складу чи рівня економічного розвитку. Свобода у світі реалізовується на припущенні, що свобода для всіх народів найкраще досягається в ліберальних демократичних суспільствах.

Перші щорічні огляди «Freedom House», присвячені свободі, започатковані в 1950-х рр. як «Баланс свободи». Цей скромний звіт містив оцінку політичних тенденцій та їхніх наслідків для свободи особистості. У 1972 р. «Freedom House» розпочав нове всебічне щорічне дослідження «Порівняльне вивчення свободи». Реймонд Гастіл розробив методологію оцінки політичних прав та громадянських свобод для дослідження стану свободи у 151 країні. Дослідження «Freedom in the World» вперше з'явилося в книжковій формі у 1978 р. і включало короткі наративи для кожної країни й території, що оцінювались у дослідженні, а також серію есе провідних вчених із суміжних питань. У 1989 р. була створена велика команда внутрішніх аналітиків «Дому свободи». У середині 1990-х рр. розширення наративів країн та територій вимагало наймати аналітиків ззовні – групи регіональних експертів з академічних, медіа- та правозахисних громад.

Методологія періодично переглядається, і за ці роки було внесено низку скромних змін, щоб адаптуватися до еволюціонізованих уявлень про політичні права та громадянські свободи. Проте дані тимчасової серії не переглядаються зворотньо, і будь-які зміни до методології вводяться поступово, щоб забезпечити порівняльність рейтингів з року в рік [12].

У звіті «Freedom in the World» використовується трирівнева рейтингова система, яка складається з балів, рейтингів та статусу. На рівні балів країні/території присвоюється від 0 до 4 балів за кожним з 25 показників, причому максимальна кількість балів становить 100. Ці показники, які мають форму запитань, згруповані у 7 тематичних підкатегорій, максимальна кількість балів у кожній з яких становить або 12 або 16. Перші 3 підкатегорії належать до категорії «Політичні права», а 4 останні підкатегорії – до категорії «Громадянські свободи». Країні/території присвоюється рейтинг (від 7 до 1, де 7 – найгірший бал) у кожній із цих двох категорій, виходячи з кількості набраних у ній балів. Середній рейтинг, присвоєний країні/території в категорії «Політичні права та громадянські свободи», називається «Рейтингом свободи», і саме цей показник визначає статус країни/території, а саме чи є вона вільною (1,0 – 2,5 бали), частково вільною (3,0 – 5,0 балів) або невільною (5,5 – 7,0 балів).

Найкращим результатом на рівні балів – найнижчому рівні рейтингової системи – є 100 балів. Це означає, що країна/територія отримала по 4 бали за кожним з 25 показників і має загалом 40 балів у категорії «Політичні права» та 60 балів у категорії «Громадянські свободи». У разі набрання такої кількості балів країні/території присвоюється «Рейтинг свободи» на рівні 1,0 та статус вільної країни/території.

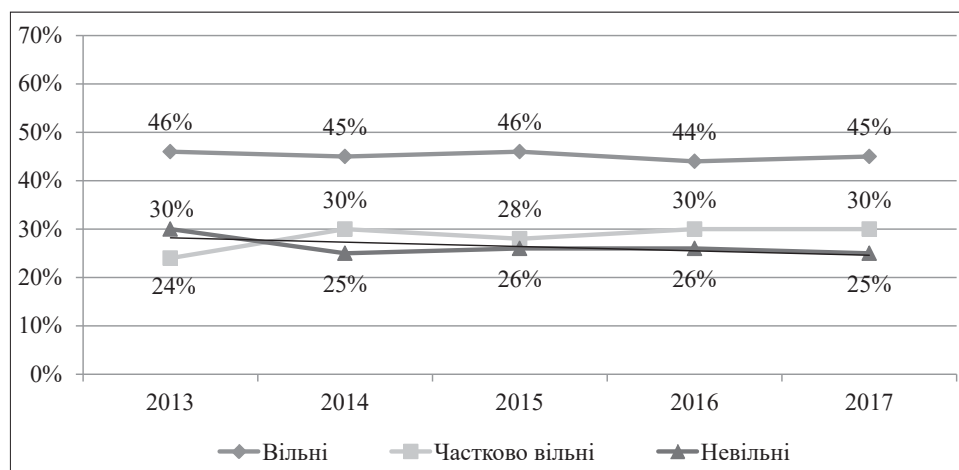
Найгірший можливий результат на рівні балів – це -4 (мінус чотири). Щоб отримати такий бал, країні/території потрібно набрати 0 балів за всіма 25 стандартними показниками, а також -4 бали за додатковим показником, що призначений для врахування здійснюваних «етнічних чисток» і отримується шляхом віднімання отриманого балу від загальної кількості балів, набраних у категорії «Політичні права». У разі отримання такої мінімальної кількості балів країні/території присвоюється «Рейтинг свободи» на рівні 7,0 та статус невільної країни/території [5].

Порівняльний аналіз рейтингів «Freedom in the World». Статус країни в індексі «Freedom in the World» є кінцевим результатом дослідження, яке проводили аналітики «Freedom House» протягом цілого року. Левова частина роботи, пов'язана зі збором інформації та здійсненням аналітики, відбувається на першому та другому рівнях трирівневої системи: рівні балів та рівні рейтингів.

Рівень балів хоча і використовувався аналітиками «Дому свободи» протягом довготривалого періоду, проте в аналітичних звітах «Freedom in the World» цей показник почали відкрито аналізувати тільки під час двох останніх звітів організації, розроблених у 2016 та 2017 рр. До цього в річних доповідях організації балова система не вказувалась, що спричиняло певну закритість дослідження та критику зі сторони наукової спільноти.

Трирівнева рейтингова система дає можливість здійснити низку порівняльних досліджень, передусім просторово-часових (крос-темпоральних), глобальних та регіональних (у тому числі субрегіональних), а 100-бальна шкала, система рейтингів і статусів дозволяє також проводити бінарні порівняння та порівняння «case-study».

Глобальне порівняння. Станом на 2017 р. у світі нараховується 87 вільних країн (45%), 59 – частково вільних (30%) та 49 – невільних (25%). Щодо розподілу всього населення світу (~7,4 млрд. осіб) за рівнем свободи, то ситуація виглядає таким чином: 39% усіх жителів землі проживає у вільних країнах, 25% – в частково вільних, 36% – у невільних. Автор проводить крос-темпоральне порівняння стану свободи у світі на глобальному рівні, використовуючи аналітичні дані звітів «Freedom in the World» у період з 2013 по 2017 рр. (див. рис. 1, 2) [13].

Рис. 1. Статус країн. Глобальне порівняння за даними «Freedom in the World» у 2013–2017 рр. [8; 9; 10; 11; 13].

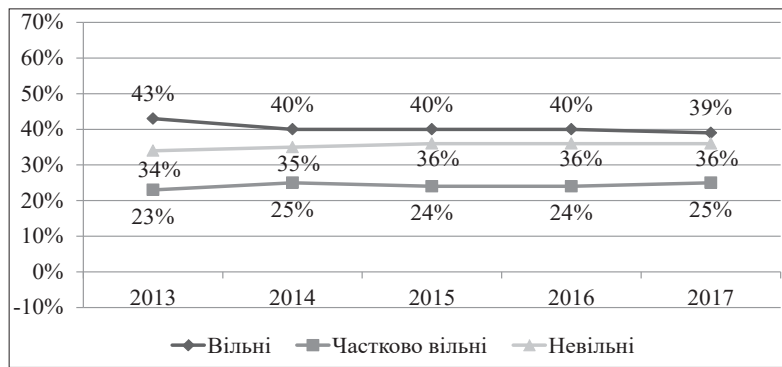

Рис. 2. Статус населення. Глобальне порівняння за даними «Freedom in the World» у 2013–2017 рр. [8; 9; 10; 11; 13].

Як можна побачити з рис. 1, відсоток країн, які мають статус вільних, частково вільних та невільних, протягом останніх п'яти років майже не змінився, проте з рис. 2 можна дійти до висновку, що кількість людей, які проживають в умовах демократії, з кожним роком знижується. За результатами звіту «Freedom in the World – 2017», 2016 рік ознаменувався спадаючими темпами світової свободи (одинадцятий рік поспіль).

Регіональне порівняння. В індексі «Freedom in the World» «Дім свободи» досліджує стан свободи в шести регіонах: 1) Африка на південь від Сахари (АПС); 2) Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР); 3) Америка; 4) Близький Схід та Північна Африка; 5) Євразія; 6) Європа. По кожному з регіонів готується аналітичний звіт, який публікується в річному звіті «Freedom in the World». Автор використовує данні звіту «Freedom in the World – 2017» та демонструє регіональне порівняння (див. рис. 3, 4) [13].

З наведених даних ми бачимо, що регіони Європи та Америки домінують у групі вільних країн, а також за численністю населення, яке проживає у вільних країнах. Для АТР є характерною домінантна група країн зі статусом «вільні», проте найбільше населення проживає саме в категорії невільних. У регіоні АПС простежується баланс країн зі статусом вільних та частково вільних, проте більшість населення проживає саме в категорії частково вільних. Переважна більшість країн і населення зі статусом «невільні» припадає на Близький Схід та Північну Африку й регіон Євразії.

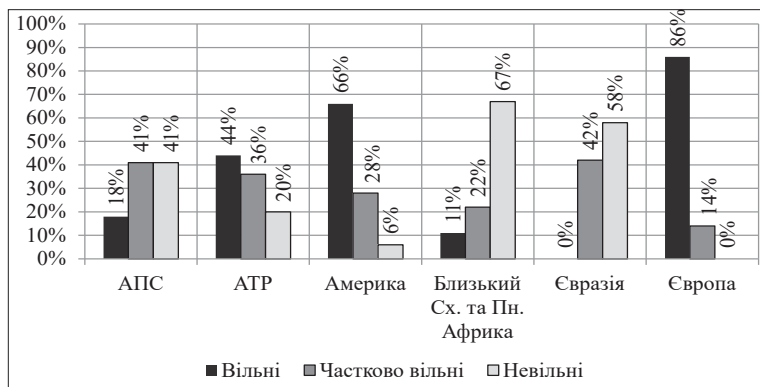

Рис. 3. Статус країн за регіонами за даними «Freedom in the World» у 2017 р. [13]

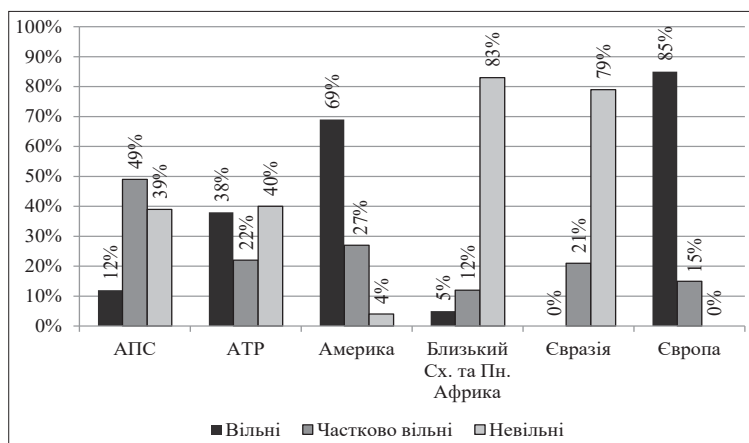
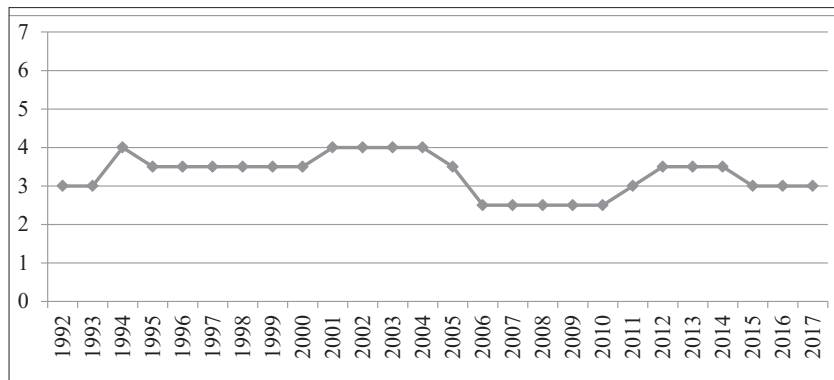

Рис. 4. Статус населення за регіонами за даними «Freedom in the World» у 2017 р. [13]

Крос-темпоральне порівняння. Дослідження «Дому свободи», пов'язані з вивченням стану свободи в світі, починаються в 1972 р. і тривають до сьогодні. Довготривалий період досліджень дає змогу проводити доцільні крос-темпоральні (просторово-часові) порівняння. Автор використовує дані індексу «Freedom in the World» для крос-темпорального порівняння України в період з 1992 по 2017 рр.

Як можна побачити з рис. 5, стан свободи в Україні протягом усієї її незалежності коливався в інтервалі між 2,5 та 4 балами. Найкращі результати для України були в період з 2006 по 2010 рр. – 2,5 бали та статус вільної країни відповідно. У період із 1992 по 2005 рр. та з 2011 по 2017 рр. Україна перебувала в групі країн зі статусом «частково вільні». За 100-бальною шкалою вона отримала 61 бал як у 2016, так і в 2017 р. [7].

Рис. 5. Крос-темпоральне порівняння стану свободи в Україні за даними «Freedom in the World» у 1992–2017 рр. [7, 14]

Аналіз індексу «Freedom in the World» науковою спільнотою. Індекс «Freedom in the World» на сьогодні є одним із найбільш використовуваних індексів для вимірювання демократизації суспільства, і саме цей фактор спричинює значну кількість критичних зауважень зі сторони дослідників-компаративістів.

Герардо Мунк і Джей Варкулен у статті «Концептуалізація і вимірювання демократії: оцінка альтернативних показників» висловлюють критичне зауваження щодо оцінки показників у індексі «Freedom in the World»: «Проблема починається з вибору показників і завершується процесом оцінювання. Оскільки жодний набір правил кодування не передбачено, незалежні вчені залишаються у темряві при виставленні балів від 0 до 4 за кожним пунктом. Крім того, джерела інформації не виявляються з достатньою точністю, щоб незалежні вчені могли їх повторно аналізувати. Нездатність оприлюднити дезагреговані дані гарантує, що наукове публічне обговорення питань вимірювання практично неможливе. Врешті-решт, сукупні дані, що пропонуються «Freedom House», значною мірою повинні прийматися на віру. Індекс, розроблений «Домом свободи», є прикладом глибоко неякісних підходів до питань вимірювання» [16, с. 21].

Геррі Роуен дає таку оцінку діяльності «Freedom House», зокрема індексу «Freedom in the World»: «Зрозуміло, що система оцінок далеко не ідеальна. Істотною є проблема множинності: при такій великій кількості окремих векторів, що лежать і під політичними, і під громадянськими категоріями, від того, як оцінюється їх вага, як вони комбінуються між собою, залежить кінцевий результат, і тотальні оцінки можуть виявитися різними. Ще один недолік методу – деяка зневага прав, необхідних для створення добробуту, в тому числі захист власності та розширення особистої свободи, що безпосередньо впливає з добробуту. Третю проблему ставлять прихильники «азійської» моделі демократії, які критикують наслідки крайнього індивідуалізму Заходу і звеличують чесноти більш «комунальних» азійських варіантів». Беручи до уваги усі ці труднощі, Г. Роуен дотримується думки, що рейтингова система «Freedom House» служить хорошим показником того, для виміру чого вона призначена, а саме західної ліберальної демократії [3].

Директор відділу прогнозування та провідний аналітик «Economist Intelligence Unit» Лаза Кекіч у звіті «Index of Democracy» за 2007 р. порівнює поняття свободи та демократії: хоча терміни «свобода» та «демократія» часто використовуються взаємозамінно, вони не є синонімами. Демократію можна розглядати як сукупність практик та принципів, які інституціалізують і таким чином захищають свободу.

Л. Кекіч зазначає, що в індексі «Freedom in the World» більшою мірою досліджується демократія, а не стан свободи, особлива увага приділяється вивченню електоральної демократії: «Ключова різниця в різних заходах демократії – між «тонкими», або «мінімалістськими», та «товстими», або більш широкими, поняттями. «Тонкі» поняття тісно пов'язані з надзвичайно впливовим академічним визначенням демократії, як з поняттям Р. Даля про поліархію. Вимірювання електоральної демократії «Freedom House» –

це тонка концепція. Її мірило демократії, заснованої на політичних правах та громадянських свободах, товстіше, ніж мірило виборчої демократії. Інші визначення демократії розширилися, щоб охопити аспекти суспільства та політичної культури в демократичних суспільствах» [17, р. 1].

Російський вчений-компаративіст Леонід Сморгунов, аналізуючи дослідження «Freedom House», зазначає, що емпіричне вивчення свободи знайшло своїх прихильників серед політологів-компаративістів, але найбільш відомою та використовуваною дотепер «Домом свободи» залишається методологія та методика вивчення свободи Р. Гастіла. За цей період вона була вдосконалена, змінювалися індикатори та шкали, але загальна спрямованість залишилася тією ж.

Л. Сморгунов підкреслює, що Р. Гастіл першопочатково проводив різницю між вивченням свободи та дослідженням демократії [4, с. 254]. Посилаючись на Р. Гастіла, Л. Сморгунов додає: «Хоча свобода завжди розумілася переважно через її порівняння із сучасною політичною демократією, пройшли роки, перш ніж автор зрозумів, що вивчення свободи було, по суті, оглядом демократії. Ось чому дослідження має менше відношення до інституціональних устроїв і законів і більше до реальної поведінки на противагу більшості дискусій про демократичні свободи. Ця причина також може пояснити, чому автор все ще займається вивченням демократичних систем з обмеженими свободами або широкими свободами без демократичної системи» [4, с. 254; 15, с. 22].

Багато суперечок в аналітичній роботі «Дому свободи» пов'язано з питаннями підбору національних експертів і того, наскільки вони є незалежними від груп опозиції та влади, від яких джерел і понять відштовхуються в своїх висновках. Кеннет Боллен, коментуючи оцінювання «суддів», зазначає: «Велика кількість факторів може несвідомо впливати на оцінки суддів. Це також включає позицію країни, що оцінюється, до батьківщини судді, інтерес організації, що фінансує дослідження, або ж інші політичні, соціальні, економічні погляди та особисті вподобання, які можуть відбитися на суддівській оцінці. Навіть якщо судді були б абсолютно об'єктивними, певний фактор, наприклад відсутність вичерпної інформації, може вплинути на їхню оцінку [6, р. 1212].

Директор Інституту управління ефективності процесів «Гарант Квалі» Андрій Зельницький дає свій коментар щодо діяльності аналітиків «Дому свободи»: «Використання «Freedom House» семібальної ординальної шкали для визначення рейтингу демократії, очевидно, повністю обґрунтоване, про що свідчить багаторічний досвід цієї серйозної організації на початку 70-х років минулого століття. У той же час, як показують результати опитування, проведеного Інститутом управління ефективністю процесів, більш зручним і прийнятним для широкого кола фахівців було б застосування шкали з адекватним градуванням у відсотках. Тобто еталон індексу демократизації «1» прирівнювався б до 100%, а найгірший її показник «7» – до 0%. У показниках такої таблиці легше зорієнтуватися» [1, с. 160].

Українська дослідниця у сфері демократичного аудиту Дарина Ілленко щодо індексу «Freedom in the World» зазначає: «Сучасні дослідники досить чітко фіксують основні хиби в доповідях організацій на зразок «Freedom House». Вони також справедливо вказують на основні причини цих хиб: політичну заангажованість, фінансову залежність цієї та подібних організацій від уряду США тощо. Але перш за все це принципова обмеженість методології демократичного аудиту, пов'язана з неадаптованістю концептуальної бази, на якій вона здійснюється, до культурних, історичних, національних та інших особливостей не англосаксонських країн» [2, с. 100–101].

Висновки. «Freedom in the World» – це найбільш використовуваний індекс демократизації у світі. Аналітичні дані «Freedom House» у своїх дослідженнях використовують численні міжнародні організації. Провідні теоретики та аналітики у сфері порівняльних досліджень використовують дані «Дому свободи» для порівняння з власними дослідженнями, а індикатори «Freedom in the World» беруть за основу для побудови нових індексів демократизації.

Завдяки відкритості і доступності аналітичних звітів та рейтингів «Freedom in the World», окрім використання інформації «Дому свободи», індекс також піддається суттєвій критиці зі сторони наукової спільноти. Критикуються джерела фінансування, підбір національних експертів, достовірність інформації, взятої для побудови рейтингів, суб'єктивний фактор у виставленні балів, підбір індикаторів для основи дослідження та багато інших компонентів.

Проте, всупереч суттєвим недолікам індексу «Freedom in the World», він протягом більш ніж 40 років залишається одним з основних індексів вимірювання стану свободи (демократизації) суспільства. За допомогою індексу можна визначити не тільки рейтинг свободи окремих країн, але і цілих регіонів світу, виявити приблизну кількість людей, які проживають у вільних, частково вільних та невільних за станом свободи групах. Довготривалий період здійснюваних досліджень дає змогу проводити крос-темпоральні порівняння як окремо взятих країн, так і декількох країн між собою.

Проаналізувавши методологію індексу «Freedom in the World», на основі якої побудована трірівнева рейтингова система, автор погоджується із зауваженнями вчених-компаративістів щодо значної кількості недоліків, проте залишається на думці, що досліджуваний індекс є одним із найкращих на сьогодні для вимірювання рівня демократії в суспільстві та проведення різнобічних порівняльних аналізів, які в тому числі представлені в даній роботі.

Література:

1. Зельницький А. Измерение индекса демократии как предпосылка управления процессом демократизации (Украина и посткоммунистические страны Центральной и Восточной Европы, 1994–2004). Сравнительные социологические исследования. 2004. № 2. С. 156–168.
2. Ілленко Д.В. Методологічні аспекти демократичного аудиту на прикладі «Freedom House». Вісник ХНУ імені Н.В. Каразіна. Серія: «Питання політології». 2011. № 984. С. 95–102.
3. Роуэн Г. С. Подводные течения «Третьей волны». Русский журнал 24.11.1997. URL: <http://old.russ.ru/journal/predely/97-11-24/rowen.htm>.
4. Сморгунов Л.В. Сравнительная политология: Учебник для вузов. Стандарт третьего поколения. СПб.: Питер, 2012. 448 с.
5. 2017 FAQ (Ukrainian). URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_Freedom_in_the_World_FAQs_2017_Abbreviated_UKR.pdf.
6. Bollen K. A. Liberal Democracy: Validity and Method Factors in Cross-National Measures. American Journal of Political Science. 1993. Vol. 37. No. 4. P. 1207–1230.
7. Country and Territory Ratings and Statuses, 1972–2016 (Excel). URL: <https://freedomhouse.org/report-types/freedom-world>.
8. Freedom in the World 2013: Democratic Breakthroughs in the Balance. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/FIW%202013%20Booklet_0.pdf.
9. Freedom in the World 2014. The Democratic Leadership Gap. URL: <https://freedomhouse.org/sites/default/files/Freedom%20in%20the%20World%202014%20Booklet.pdf>.
10. Freedom in the World 2015. Discarding Democracy: Return to the Iron Fist. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/01152015_FIW_2015_final.pdf.
11. Freedom in the World 2016. Anxious Dictators, Wavering Democracies: Global Freedom under Pressure. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FITW_Report_2016.pdf.
12. Freedom in the World 2017. Methodology. URL: <https://freedomhouse.org/report/methodology-freedom-world-2017>.
13. Freedom in the World 2017. Populists and Autocrats: The Dual Threat to Global Democracy. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FIW_2017_Report_Final.pdf.
14. Freedom in the World 2017. Ukraine Profile. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2017/ukraine>.
15. Gastil R. The Comparative Survey of Freedom: Experience and Suggesttions. On Measuring Democracy: Its Consequences and Concomitants. Piscataway, N. J.: Transaction Publisher, 1991.
16. Munck G. L. Conceptualizing and Measuring Democracy: Evaluating Alternative Indices. Comparative Political Studies. 2002. Vol. 35. No. 5. P. 5–34.
17. The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy. The world in 2007. URL: https://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf.